

Tilburg University

De delinquent: Van medemens tot vijand

Milic, Richi; van Wijk, M.C.

Published in:
Strafblad

Publication date:
2018

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):

Milic, R., & van Wijk, M. C. (2018). De delinquent: Van medemens tot vijand: Bespreking van de bundel 'De kunst van een humaan strafrecht' van C. Kelk. *Strafblad*, 16(5), 66-71.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Boekbespreking

48. De delinquent: van medemens tot vijand

BESPREKING VAN DE BUNDEL 'DE KUNST VAN EEN HUMAAN STRAFRECHT' VAN C. KELK

Aan de hand van enkele terugkerende elementen uit het werk van Constantijn Kelk wordt in deze bijdrage stilgestaan bij de verzamelbundel 'De kunst van een humaan strafrecht'.

1. Inleiding

In de Pompe Reeks van het Willem Pompe Instituut voor de Strafrechtswetenschappen van de Universiteit Utrecht is dit jaar (in 2018) een bundel uitgebracht waarin verschillende publicaties van Constantijn Kelk zijn verzameld. Het gaat om een selectie van artikelen die zijn verschenen toen Kelk hoogleraar straf(proces)recht en penitentiair recht in Utrecht was, maar ook na zijn emeritaat in 2008. Volgens de auteur zijn de geselecteerde artikelen 'qua essentie en strekking nog onverkort van waarde' voor de strafrechtjuristen, gedragsdeskundigen, sociologen en criminologen van nu.¹

De titel van de bundel, 'De kunst van een humaan strafrecht', is om twee redenen passend voor (een verzameling van het werk van) Kelk. Ten eerste is de humaniteit binnen het strafrecht een terugkerend thema in zijn werken. De auteur geeft zelf als verklaring dat hij al tijdens zijn rechtenstudie zeer geïnteresseerd was in de publicaties van de Utrechtse School,² een samenwerkingsverband tussen hoogleraren in Utrecht die tussen 1940 en 1960 een stroming binnen het strafrecht teweegbracht welke stond voor 'humaniteit' in de strafrechtspleging.³ De titel van de bundel is tevens passend

vanwege de grote rol die kunst in het leven van Kelk speelt. Dit kan de lezer onder meer terugzien in de verschillende tekeningen van de auteur die in het boek zijn opgenomen. Daarnaast wordt in meerdere artikelen een verband gelegd tussen de kunst en het strafrecht en is één bijdrage volledig gewijd aan kunstmisdrijven, iets waar Kelk vaker over heeft geschreven.⁴

Zodoende komen twee belangrijke kenmerken van het werk van Kelk samen in de titel van deze bundel, waarin hij aandacht besteedt aan 'de verhouding tussen de mens, de samenleving en het strafrechtssysteem' en de onvermijdelijke spanning die daarmee gepaard gaat tussen de rechtsbescherming van de justitiabele enerzijds en de opsporing en vervolging van strafbare feiten anderzijds.⁵ Dit maakt de uitoefening van een humaan strafrecht een ware kunst.

De bundel bestaat uit vijf delen en telt vele publicaties. Gelet op de beperkte omvang van deze bijdrage, hebben wij ervoor gekozen de bundel te bespreken aan de hand van enkele elementen die in de verschillende publicaties terug-

Views of Crime and Deviancy, Den Haag: Eleven International Publishing 2015, p. 28.

1 C. Kelk, *De kunst van een humaan strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 1. Kelk vangt het eerste hoofdstuk van zijn bundel overigens ook aan met citaat van Simons. Zie: C. Kelk, *De kunst van een humaan strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 13 onder verwijzing naar D. Simons, *Een woord tot afscheid*, 's-Gravenhage: Gebr. Belinfante 1928, p. 13.

2 C. Kelk, *De kunst van een humaan strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 5.

3 F. de Jong & C. Kelk, 'Historical Reflections on Criminal Law Scholarship, Forensic Psychiatry, and Criminology', in: F. de Jong (red.), *Overarching*

4 Zoals C. Kelk, 'Valse kunst in ons strafrecht', *Strafblad* 2012/6, p. 13-20; R.J.Q. Klomp & C. Kelk, *Valse kunst en recht*, Nijmegen: CPO Nijmegen; C. Kelk, 'Zaakbeschadiging of een speciale strafbepaling?', in: F. Kuitenbrouwer & T. Schiphof (red.), *Kunstvandalisme*, Den Haag: Boom Juridisch 2005, p. 23-40; C. Kelk, 'De strafbaarheid van kunstbeschadiging en -vernietiging', in: A.H. Klip e.a. (red.), *KrITies* (Liber amicorum et amicorum voor prof. mr. E. Prakken), Deventer: Kluwer 2004, p. 221-233.

5 C. Kelk, *De kunst van een humaan strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 2.

keren. Allereerst zal aandacht worden besteed aan de wijze waarop het concept van de humaniteit volgens Kelk dient te worden gedefinieerd binnen een strafrechtelijke context (par. 2). Vervolgens zal worden ingegaan op de maatschappelijke ontwikkelingen die door de auteur telkens in verband worden gebracht met ontwikkelingen in het strafrecht (par. 3). Voorts zullen enkele concrete strafrechtelijke ontwikkelingen worden besproken (par. 4), waarna nog kort zal worden stilgestaan bij het belang van bejegening door de in concreto handelende strafrechtsfunctionarissen.

2. Het concept van de humaniteit in een strafrechtelijke context

Het begrip ‘humaan strafrecht’ ziet volgens Kelk in het algemeen op de wijze waarop de ‘menselijke vrijheid’ en de ‘menselijke waardigheid’ tot uitdrukking komen in de strafrechtsbeoefening.⁶ Voor de Utrechtse School ging het daarbij om het correct bejegenen van de justitiabele, te weten door hem ‘als volwaardig medemens en niet als een object van kil ingrijpen’ te beschouwen.⁷ De justitiabele dient na het voltooien van zijn straf weer naar de samenleving terug te kunnen keren.⁸

Het concept van een ‘humaan strafrecht’ laat zich evenwel moeilijk vatten in concrete voorwaarden, zo geeft Kelk toe. Hij volstaat met de volgende omschrijving: ‘een strafrechtelijk systeem is meer of minder als humaan te kenschetsen naar gelang dit naast zijn instrumentele potenties in dienst van criminaliteitsbestrijding en orde- en rechtshandhaving een bijzonder oog heeft voor de rechten, belangen en waardigheid van de individuen die als justitiabelen daaraan zijn onderworpen’.⁹

Hieruit volgt dat de verhouding tussen de instrumentele en rechtsbeschermende functie van het strafrecht bepalend is voor de vraag of, en zo ja, in hoeverre een strafrechtelijk systeem als humaan kan worden bestempeld. Naarmate deze

twee functies meer met elkaar in evenwicht zijn, des te meer kan het strafrecht als humaan worden gekarakteriseerd.

In dat kader is volgens Kelk echter niet slechts het aantal formele of ‘structureel-juridische’ rechtswaarborgen van belang, maar evenzoveel – en wellicht ook wel meer – de ‘mentale instelling’ van de in concreto handelende strafrechtsfunctionarissen.¹⁰ ‘Het humanitaire gehalte van het systeem is dan ook een resultante van de combinatie van de juridische structuur en van de cultuur waarin deze vorm wordt gegeven’, aldus Kelk, waarbij de laatstgenoemde mede wordt bepaald door de in de samenleving heersende opvattingen en ideeën over het lot van de misdadiger.¹¹ Het strafrecht is nu eenmaal niet een of ander bovennatuurlijk verschijnsel, maar stevig verankerd in onze maatschappij.¹² Dat brengt met zich mee dat de ontwikkelingen binnen ons strafrecht en de invloed daarvan op de humaniteit van de strafrechtspleging (logischerwijs) niet los kunnen worden gezien van de ontwikkelingen in onze samenleving.

De mate waarin de strafrechtspleging als humaan kan worden gekarakteriseerd is afhankelijk van de wijze waarop de maatschappij zich ontwikkeld en de invloed daarvan op het strafrecht, alsmede de cultuur waarbinnen de strafrechtsfunctionarissen hun bevoegdheden toepassen.

Het begrip ‘humaniteit’ is kortom meerdimensionaal van aard. De mate waarin de strafrechtspleging als humaan kan worden gekarakteriseerd is afhankelijk van de wijze waarop de maatschappij zich ontwikkeld en de invloed daarvan op het strafrecht, alsmede de cultuur waarbinnen de strafrechtsfunctionarissen hun bevoegdheden toepassen.

6 C. Kelk, *De kunst van een humaan strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 13.

7 C. Kelk, *De kunst van een humaan strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 5. Zie ook de oratie van W.P.J. Pompe, ‘De persoon des daders in het strafrecht’, gepubliceerd in *Gedachten van Willem Pompe over de mens in het strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2008.

8 C.H. Brants, ‘Een Utrechter sui generis’, in: A.A. Franken e.a. (red.), *Constante waarden* (Liber amicorum prof. mr. Constantijn Kelk), Den Haag: Boom juridisch 2008, p. 6.

9 C. Kelk, *De kunst van een humaan strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 13-14. Zie ook: Foqué & A.C. ‘t Hart, *Instrumentaliteit en rechtsbescherming. Grondslagen van een strafrechtelijke waardendiscussie*, Arnhem: Gouda Quint 1990.

10 C. Kelk, *De kunst van een humaan strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 14.

11 C. Kelk, *De kunst van een humaan strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 14-15.

12 C. Kelk, *De kunst van een humaan strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 160. Zie ook: F. de Jong, *Symbolische en diabolische krachten in het strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2016, p. 15.

3. Algemeen: strafrecht, samenleving en mensbeelden

In verschillende artikelen die in de bundel zijn opgenomen bespreekt Kelk diverse ontwikkelingen binnen het strafrecht door die binnen een bredere context van maatschappelijke ontwikkelingen te plaatsen. De auteur weet daarmee met vrucht aan te tonen op welke wijze de humaniteit binnen ons strafrecht met de samenleving ‘meeslingert’.¹³ De ontwikkelingen die in dat kader telkens ter sprake lijken te komen zijn grofweg de volgende.

Na de gruwelijkheden van de Tweede Wereldoorlog raakte het strafrecht in een stroom van vermenschlijking. Zo stonden mensenrechten hoog op de agenda. Men denke daarbij aan de in 1948 geproclameerde Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, die zich ten doel stelt ‘de vrijheid, gerechtigheid en vrede in de wereld’ te waarborgen.¹⁴ Kelk verwijst in dit kader ook onder meer naar de in 1953 in werking getreden Beginselenwet Gevangeniswezen en het daarin vervatte resocialisatiebeginsel, hetgeen volgens hem een erkenning vormde van de delinquent als medemens.¹⁵

Het tamelijk lugubere mensbeeld van de delinquent als vijand in de huidige maatschappij, heeft tot gevolg dat het instrumentele karakter van het strafrecht steeds meer gewicht in de schaal lijkt te leggen.

In de zestiger en zeventiger jaren zette deze ontwikkeling zich door. Deze periode kenmerkt zich volgens Kelk door allerlei juridiseringsprocessen, welke een gevolg waren of in ieder geval werden aangewakkerd door de verschillende sociale democratiseringsbewegingen. Voorop stond de rechtsbescherming van het individu tegen het machtige justitiële apparaat, hetgeen uitmondde in de versterking en wettelijke vastlegging van zijn rechten.¹⁶ Het mensbeeld dat te midden van

al deze ontwikkelingen centraal stond, was nog immer dat van de delinquent als gelijkwaardige medemens die na zijn straf moest kunnen terugkeren in de samenleving en daartoe op hulp en solidariteit van zijn samenlevingsgenoten kon rekenen.¹⁷

Door onder meer een toename van de criminaliteit en de mede onder invloed van de automatisering en technologisering complexer wordende maatschappij, vond er in de jaren 1980 en 1990 een geleidelijke kanteling plaats in de richting van een andere, veeleer instrumentalistische ‘mindset’. Deze periode karakteriseert zich door een sterke verzakelijking en bureaucratisering van de samenleving. Dit heeft geleid tot de huidige maatschappij waarin volgens Kelk efficiëntie-, budgettaire en doelmatigheidsoverwegingen de boventoon voeren en de op uniciteit en individualiteit van de mens gebaseerde benadering plaatsmaakt voor allerhande richtlijnen en aanwijzingen.¹⁸ Met de opkomst van de veiligheids- en risicosamenleving, waarin het strafrecht mede onder druk van de publieke opinie en media wordt gezien als dé oplossing,¹⁹ heeft zich volgens Kelk een nieuw en betrekkelijk ‘gedividualiseerd’ mensbeeld afgetekend, namelijk die van de delinquent als vijand.²⁰

4. Enkele concrete ontwikkelingen binnen het huidige strafrecht

‘Nichts ist so entscheidend für den Stil eines Rechtszeitalters wie die Auffassung vom Menschen, an der es sich orientiert’, aldus Radbruch.²¹ Het tamelijk lugubere mensbeeld van de delin-

13 C. Kelk, *De kunst van een humaan strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 99.

14 Zie de preambule van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (Algemene Vergadering van de VN, 10 december 1948, A/RES/3/217A) en C. Kelk, *De kunst van een humaan strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 19.

15 C. Kelk, *De kunst van een humaan strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 101.

16 C. Kelk, *De kunst van een humaan strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 19 en 470-471.

17 C. Kelk, *De kunst van een humaan strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 102.

18 C. Kelk, *De kunst van een humaan strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 20-23, 47, 103-107, 138-139, 262-265 en 414-415 en 438.

19 Soms tot aan het symbolische toe: C. Kelk, *De kunst van een humaan strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 138 e.v. Zie tevens: J.A.A.C. Claessen, *Misdaad en straf. Een herbezinning op het strafrecht vanuit mystiek perspectief*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2010, p. 28-29. Voor wat de publieke opinie en media betreft, verwijst Kelk meerdere malen naar de ‘merkbare wisselwerking tussen de drie p’s: pers, publieke opinie en politiek’, zie onder meer C. Kelk, *De kunst van een humaan strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 24 en 105. Zie in dit kader ook: R. Hermans, ‘Humaan strafrecht en het Grote Onbehagen’, in: M.S. Groenhuijsen e.a. (red.), *Roosachtig strafrecht* (Liber amicorum Theo de Roos), Deventer: Kluwer 2013, p. 307-308.

20 C. Kelk, *De kunst van een humaan strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 23-26, 105-107 en 138. Zie ook: J.A.A.C. Claessen, *Misdaad en straf. Een herbezinning op het strafrecht vanuit mystiek perspectief*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2010, p. 29-31; R. Hermans, ‘Humaan strafrecht en het Grote Onbehagen’, in: M.S. Groenhuijsen e.a. (red.), *Roosachtig strafrecht* (Liber amicorum Theo de Roos), Deventer: Kluwer 2013, p. 303-304 en C. Kelk & F. de Jong, *Studieboek materieel strafrecht*, Deventer: Kluwer 2016, p. 42-47.

21 G. Radbruch, *Der Mensch im Recht*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht

quent als vijand in de huidige maatschappij, heeft tot gevolg dat het instrumentele karakter van het strafrecht steeds meer gewicht in de schaal lijkt te leggen. De verhouding tussen de instrumentaliteit en rechtsbescherming, die blijktens de tweede paragraaf van deze bijdrage inherent is aan het begrip 'humaan strafrecht', geraakt met andere woorden geleidelijk aan uit balans.²² Deze 'evenwichtsverstoring' is vrijwel op elk vlak of in elk domein van het strafrecht merkbaar, hetgeen Kelk haarfijn weet te illustreren.

Zo lijken de grenzen van de strafbaarheid alsmaar te worden verlegd.²³ De alomtegenwoordige preoccupatie met veiligheid in samenhang met het 'vijand-stereotype' hebben bijvoorbeeld veelvuldig geleid tot de totstandkoming van nieuwe strafbaarstellingen, alsmede de aanscherping van reeds bestaande strafbepalingen.²⁴ Deze wijzigingen vonden overigens niet zelden hun aanleiding in incidenten en het daarmee gepaard gaande en door sensationele publiciteit aangewakkerde 'tumult' in het publieke debat.²⁵ Ook kan in dit kader worden gedacht aan vergaande interpretaties van delictsbestanddelen teneinde een zwaardere kwalificatie te bewerkstelligen (vooral met het oog op 'verdiende loon'). Interpretaties die meer dan eens hebben geleid tot 'geforceerde' of gekunstelde kwalificaties.²⁶ De geschiedenis leert ons in ieder geval hoe ver de grenzen van de strafbaarheid kunnen verschuiven. Zo is een van de vele artikelen in de bundel volledig gewijd aan het discriminerende en in 1971 vervallen art. 248bis Sr,²⁷ iets waaruit veel zou 'zijn op te steken voor al degenen die deze jaren schreeuwen om uitbreiding en verzwaring van het strafrecht op elk front waar zich maar iets akeligs of onwelgevalligs voordoet', zo stelt Kelk.²⁸ Een dergelijke strafbepaling

zou in de huidige tijdsgeest tot verbazing leiden. Tegelijkertijd schiet ons in dit kader het door VVD-fractievoorzitter Dijkhoff geopperde idee te binnen om misdrijven in probleemwijken dubbel zo hard te bestraffen.²⁹ Een idee dat in ieder geval voor wat betreft zijn discriminatoire karakter enige gelijkenissen vertoont met art. 248bis Sr (oud).

De grotere nadruk op de instrumentele functie van het strafrecht komt daarnaast (en wellicht ook wel bij uitstek) tot uitdrukking in het strafrechtelijk sanctiestelsel.³⁰ Het sanctiearsenaal is de afgelopen jaren flink uitgebreid; een ware 'wildgroei', aldus Kelk.³¹ En hoewel deze expansie in eerste oogopslag zou kunnen worden beschouwd als een aanwinst voor een meer geïndividualiseerde straftoemeting, heeft zij tezelfdertijd ook geleid tot een grote onoverzichtelijkheid.³² De mede door de verzakelijking toegenomen invloed van aanwijzingen en richtlijnen, heeft voorts volgens Kelk tot gevolg dat de straftoemeting tamelijk 'mechanisch' van aard is geworden.³³

Een meer recente ontwikkeling binnen het strafrechtelijk sanctiestelsel – die naadloos lijkt aan te sluiten op de veiligheidsobsessie en het vijand-stereotype – betreft de Wet langdurig toezicht, gedragsbeïnvloeding en vrijheidsbeperking.³⁴ Deze wet maakt het sinds het begin van dit jaar onder meer mogelijk om langdurig en, waar nodig, zelfs levenslang toezicht te houden op zeden- en zware geweldsdelinquenten.³⁵ De noodzaak daartoe is blijktens de memorie van toelichting gelegen in maatschappelijke onrust en gevoelens van onveiligheid.³⁶ Een andere ontwikkeling betreft het wetsvoorstel van minister Dekker voor *Rechtsbescherming* – daar mag nadruk op worden gelegd – om de voorwaarde-

1957, p. 9.

22 C. Kelk, *De kunst van een humaan strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 106. Zie ook: J.A.A.C. Claessen, *Misdaad en straf. Een herbezinning op het strafrecht vanuit mystiek perspectief*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2010, p. 28-29.

23 Zie deel II van de bundel: 'Grenzen van de strafbaarheid', in: C. Kelk, *De kunst van een humaan strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 179-256.

24 C. Kelk, *De kunst van een humaan strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 33-34 en 106. Zie ook: C. Kelk & F. de Jong, *Studieboek materieel strafrecht*, Deventer: Kluwer 2016, p. 43.

25 C. Kelk, *De kunst van een humaan strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 24, 33-34, 105, 198-199. Zie ook: M.S. Groenhuijsen, 'Over strafrecht en politiek – over intrinsieke spanning en potentiële cohabitatie', *DD* 2017/46, p. 481-483.

26 In dat kader zou volgens Kelk de figuur van de *Typizität* als oplossing kunnen dienen. C. Kelk, *De kunst van een humaan strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 183-184 en 190-191.

27 Dit artikel betrof de strafbaarstelling van homoseksueel verkeer tussen meerderjarigen en minderjarigen, waarbij meerderjarigheidsgrens op dat moment eenentwintig jaar betrof. Voor wat de strafbaarheid van heteroseksueel verkeer betreft, gold echter de minimumleeftijd van zestien jaar.

28 C. Kelk, *De kunst van een humaan strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch

2018, p. 256.

29 Zie onder meer: M. Lievisse Adriaanse, 'Dijkhoff krijgt harte kritiek op plan voor probleemwijken', *NRC* 19 september 2018; R. Meijer, 'VVD propageert nieuw Deens model: dubbele straffen in probleemwijken', *de Volkskrant* 19 september 2018; T. den Hartog en J. Hoedeman, 'VVD wil criminaliteit in probleemwijken harder bestraffen', *Het Parool* 19 september 2018.

30 Zie vooral deel IV van de bundel: 'Strafrechtelijke en andere punitieve sancties', p. 407-542.

31 C. Kelk, *De kunst van een humaan strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 35 en 415-416.

32 C. Kelk, *De kunst van een humaan strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 37 en 415.

33 Mechanisch in die zin, dat het uitgaat 'van een min of meer vastgestelde 'prijs' die een bepaald type delict vraagt en waarin in beginsel – ter vergelding – zou moeten worden voldaan', aldus Kelk. Zie: C. Kelk, *De kunst van een humaan strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 264 en 415.

34 *Stb.* 2015, 460.

35 Zie art. 15c lid 3 Sr.

36 *Kamerstukken II* 2013/14, 33816, 3, p. 1-2.

lijke invrijheidsstelling (v.i.) terug te dringen. Voorgesteld wordt om de verlening van de v.i. afhankelijk te stellen van de individuele beoordeling van de veroordeelde en de duur ervan te beperken tot maximaal twee jaar. De huidige regeling van de v.i. laat zich volgens de minister namelijk niet uitleggen aan de samenleving.³⁷ Dit soort ontwikkelingen getuigen niet bepaald van een vertrouwen in de delinquent medemens, terwijl het laatstgenoemde voorstel met betrekking tot de terugdringing van de v.i., enigszins ironisch, een uitvloeisel is van het regeerakkoord dat als titel ‘Vertrouwen in de toekomst’ heeft.³⁸

5. Niet slechts structuur, ook cultuur

Zoals in het voorgaande aan de orde kwam, is de mate waarin het strafrechtssysteem als humaan kan worden gekarakteriseerd niet slechts afhankelijk van de hoeveelheid formele rechtswaarborgen. Het is tevens de ‘mentale instelling’ van de in concreto handelende strafrechtsfunctionaris – de wijze waarop wordt omgegaan met het in het strafproces betrokken geraakte individu – welke een stempel drukt op het humaniteitsgehalte.³⁹ ‘Het zijn aspecten van bejegening en benadering (waaruit meer of minder inlevingsvermogen en compassie kan spreken) die voor de betrokkenen op cruciale momenten van een overweldigende betekenis kunnen zijn en het gevoel kunnen bezorgen al dan niet overeenkomstig hun menselijke waardigheid behandeld te zijn’, aldus Kelk.⁴⁰

De universiteit heeft in dat kader een wezenlijke rol te vervullen volgens de auteur.⁴¹ Deze zal bij haar studenten – de strafrechtsfunctionarissen in spe – een bepaalde mentaliteit of houding moeten kweken die past bij een beschaafde samenleving.⁴² De universiteit heeft niet slechts tot taak om

haar studenten de benodigde kennis bij te brengen, maar hen eveneens te doordringen van de fundamentele normen, waarden en idealen die achter al deze kennis schuilgaan. De universiteit is volgens Kelk dus niet alleen een opleidingsinstituut, doch ook een ‘leerschool voor het leven’.⁴³

De gewichtigheid van bejegening en benadering strekt zich uit over alle fasen van het strafproces. Zo ook in de rechtszaal.⁴⁴ In hoofdstuk 15 van de bundel besteedt Kelk expliciet aandacht aan het ‘rechterlijk vermogen om goed te luisteren’.⁴⁵ Hoezeer het contradictoire karakter van de strafprocedure op zichzelf ook wordt geacht het waarheidsvindende proces te bevorderen, de daadwerkelijke verwezenlijking ervan is afhankelijk van de houding van de rechter en zijn vermogen om te luisteren. Immers, ‘*c’est le ton qui fait la musique*’.⁴⁶ Door goed te luisteren zal de rechter volgens Kelk boven het rituele of symbolische stramen van de terechtzitting kunnen uitstijgen en zodoende een ‘ware ontmoeting’ kunnen bewerkstelligen met zijn verdachte medemens.⁴⁷

Daarnaast besteedt de auteur betrekkelijk veel aandacht aan het belang van bejegening in detentie.⁴⁸ Gelet op de in wezen onnatuurlijke omgeving van de detentiesituatie en de kwetsbare en afhankelijke positie van de gedetineerde, zal de gevoeligheid voor een bepaalde wijze van bejegening volgens Kelk in detentie groot zijn.⁴⁹ In dat kader mag in ieder geval

37 Memorie van toelichting Wijziging van de Penitentiaire beginselenwet, het Wetboek van Strafrecht en enige andere wetten in verband met de wijziging van de regelingen inzake detentiefasering en voorwaardelijke invrijheidsstelling van 1 mei 2018, p. 1 en 12. Eerder is door SGP overigens voorgesteld om de regeling van de voorwaardelijke invrijheidsstelling in haar geheel af te schaffen. Zie: Conceptvoorstel van Wet en bijbehorende memorie van Ttelichting Wijziging van het Wetboek van Strafrecht in verband met de afschaffing van de voorwaardelijke invrijheidsstelling en aanpassing van de voorwaardelijke veroordeling.

38 Zie in dit kader ook de opinie van stichting Mens en Strafrecht: R. Milic, ‘Vervroegde vrijlating is absoluut geen vrijbriefje’, *BN De Stem* 1 november 2017.

39 C. Kelk, *De kunst van een humaan strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 14 en 84-86.

40 C. Kelk, *De kunst van een humaan strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 14.

41 C. Kelk, *De kunst van een humaan strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 50.

42 ‘In zo’n samenleving worden onder meer als waardevol nagestreefd:

tolerantie, verscheidenheid van ideeën en sociale solidariteit, kritische zin en originaliteit en alle belangrijke individuele deugden, als integriteit, bescheidenheid over de eigen betekenis (die zich natuurlijk uitstekend verdraagt met het hebben van gezonde ambities en het koesteren van een gezond gevoel van eigenwaarde), respectvolheid jegens andere opvattingen en denkbeelden, relativiseringsvermogen, persoonlijke ethiek en moraliteit, alsmede gevoel voor decorum’, aldus Kelk. Zie: C. Kelk, *De kunst van een humaan strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 51.

43 C. Kelk, *De kunst van een humaan strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 51-53.

44 De auteur besteedt met name aandacht aan de rechter als strafrechtsfunctionaris, zelf ook jarenlang raadsheer-ervanger in het Hof Amsterdam geweest zijnde. Zie bijvoorbeeld ook C. Kelk, *De kunst van een humaan strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 18, 410 en 521.

45 Zie hoofdstuk 15: ‘De rechter en de kunst van het luisteren’, in: C. Kelk, *De kunst van een humaan strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 279-292.

46 C. Kelk, *De kunst van een humaan strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 285-287.

47 C. Kelk, *De kunst van een humaan strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 285 en 289-290.

48 Zie in dat kader m.n. hoofdstuk 23: ‘Discriminatie achter de tralies’ en hoofdstuk 24: ‘Klachtrecht van gedetineerden en grieven over hun bejegening’, in: C. Kelk, *De kunst van een humaan strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 453-467 en 469-487.

49 C. Kelk, *De kunst van een humaan strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 477.

niet worden vergeten dat de penitentiaire inrichting naast een rechtsgemeenschap, 'in hoge mate ook een sociale leefgemeenschap' is. Dat brengt met zich mee dat naast formele rechtsbescherming, de penitentiaire inrichtingsmedewerker ook oog zal moeten hebben voor een correcte bejegening, zoals dat in een beschaafde sociale leefgemeenschap betaamt.⁵⁰

6. Tot besluit

Het werk van Kelk dat in deze bundel is vervat, verschaft de lezer veel inzicht in de gelaagde en daarmee tamelijk complexe natuur van het begrip 'humaniteit', welke in een strafrechtelijke context volgens de auteur min of meer samenvalt met het 'permanente spanningsveld' tussen de instrumentaliteit en rechtsbescherming.⁵¹

In de eerste plaats worden de diverse ontwikkelingen binnen het strafrecht in de bundel telkens gezien vanuit het bredere perspectief van maatschappelijke ontwikkelingen, waardoor duidelijk wordt hoezeer en op welke wijze de humaniteit mee schommelt naar gelang de geest van de tijd. 'In de ene periode sloeg de beschermingsslinger meer uit richting de dader, in de andere meer in die van de maatschappij', aldus Kelk.⁵² Ook wordt duidelijk dat het humanitaire gehalte van het strafrecht niet slechts afhankelijk is van de structuur van het systeem en de hoeveelheid formele rechtswaarborgen waarmee het is omkleed, maar dat dit tevens afhangt van de 'mentale instelling' waarmee door de strafrechtsfunctionarissen in een concreet geval wordt opgetreden: 'de intentionaliteit bepaalt de richting'.⁵³ Daarmee weet Kelk goed de balans te vinden tussen de praktische werkelijkheid en de abstracte theorie, waardoor de bundel onzes inziens interessant kan zijn voor een breed publiek, zoals hij dat zelf ook beoogt.

Voor wat de zo-even genoemde beschermingsslinger betreft, schetst Kelk met betrekking tot de huidige periode een minder rooskleurig beeld. De verzakelijking van de samenleving, alsmede de gegroeide obsessie met veiligheid hebben een tamelijk duister mensbeeld doen ontstaan, te weten dat van de delinquent als vijand.⁵⁴ In dit kader weet de media zo

af en toe door ongenueanceerde verslaglegging ook flink wat olie op het vuur te gooien.⁵⁵ Al deze ontwikkelingen tezamen hebben tot gevolg gehad dat steeds meer nadruk is komen te liggen op de instrumentele functie van het strafrecht.⁵⁶

De verzakelijking van de samenleving,
alsmede de gegroeide obsessie met
veiligheid hebben een tamelijk duister
mensbeeld doen ontstaan, te weten dat
van de delinquent als vijand.

Kelk spreekt dan ook de hoop uit dat deze ontwikkelingen 'door de slingerbewegingen van de tijd weer zullen vervliegen'.⁵⁷ In de tussentijd zal stichting Mens en Strafrecht middels het informeren van het grotere publiek in ieder geval tegenwicht blijven bieden. En in dat kader is 'De kunst van een humaan strafrecht' van Kelk aanbevolen literatuur, met name voor ons jonge strafrechtjuristen die te midden van al deze ontwikkelingen zijn opgegroeid en uiteindelijk een bijdrage hopen te kunnen leveren aan de toekomst van het strafrecht.

50 C. Kelk, *De kunst van een humaan strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 473.

51 C. Kelk, *De kunst van een humaan strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 13-15 en 99 e.v.

52 C. Kelk, *De kunst van een humaan strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 99.

53 C. Kelk, *De kunst van een humaan strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 84-85.

54 C. Kelk, *De kunst van een humaan strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 23-26, 105-107 en 138. Zie ook: J.A.A.C. Claessen, *Misdaad en straf. Een herbezinning op het strafrecht vanuit mystiek perspectief*,

Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2010, p. 29-31 en R. Hermans, 'Humaan strafrecht en het Grote Onbehagen', in: M.S. Groenhuijsen e.a. (red.), *Roosachtig strafrecht* (Liber amicorum Theo de Roos), Deventer: Kluwer 2013, p. 303-304.

55 Zie onder meer C. Kelk, *De kunst van een humaan strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 24 en 105. Zie in dit kader ook: R. Hermans, 'Humaan strafrecht en het Grote Onbehagen', in: M.S. Groenhuijsen e.a. (red.), *Roosachtig strafrecht* (Liber amicorum Theo de Roos), Deventer: Kluwer 2013, p. 307-308.

56 C. Kelk, *De kunst van een humaan strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 106.

57 C. Kelk, *De kunst van een humaan strafrecht*, Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 111.